

ELKÖVETŐBŐL ÁLDOZAT – A CSOPORTKÖZI KONFLIKTUSOK NARRATÍV KONSTRUKCIÓJÁNAK PERCEPCIÓJA*

JENEI DÁNIEL FERENC¹ – CSERTŐ ISTVÁN² – VINCZE ORSOLYA¹

¹Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Intézet

²Károli Gáspár Református Egyetem, Pszichológiai Intézet

E-mail: jenei.daniel@pte.hu

Benyújtva: 2020. március 21. – Elfogadva: 2020. augusztus 18.

Háttér és célkitűzések: *Tanulmányunkban azokat a narratív eseménykonstrukciós eszközöket vizsgáljuk, amelyek összefüggésbe hozhatók a kollektív áldozati tudat (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundar, 2009) közvetítésével és fenntartásával. Igazolni kívánjuk, hogy a László (2012) által felvázolt áldozati narratív kompozíciós eszközök (nyelvi ágencia, értékelés, és pszichológiai perspektíva csoportelfogult használata) révén közvetíthető egy csoport áldozati pozíciója. Továbbá megvizsgáljuk, hogy egy csoport konfliktustörténetének percepcióját képes-e megváltoztatni a narratív kompozíció kísérleti úton történő manipulálása: lehetséges-e elkövetőből áldozatot kreálni pusztán a nyelvi megszerkesztettség útján?*

Módszer: *A társas észlelési paradigmára épülő vizsgálatban nemzeti csoportok áldozati történeteinek szisztematikus nyelvi manipulációján keresztül kialakított elfogult és elfogulatlan változatát megítélve, kérdőíves módszerrel (Egyéni és Csoportvélekedés Skála, Eidelson, 2009) mértük fel a narratív kompozíciós eszközök észlelésre gyakorolt hatását.*

Eredmények: *Az áldozati narratívum kompozíciós eszközei statisztikai értelemben is hatással voltak a bemutatott csoportok áldozati pozíciójának észlelésére. A csoportok megítélése attól függően változott, hogy a résztvevők melyik szövegváltozatot olvasták: az elfogulatlan eseményleírás esetén az „áldozati” csoport, az elfogult változat esetén az „agresszor” észlelt áldozati pozíciója válik hangsúlyosabbá. Egyúttal azt is sikerült bizonyítani, hogy pusztán a nyelvi megszerkesztettség útján megváltoztatható egy agresszor csoport észlelése, és áldozati színézettel is bemutatathatók tetteik.*

Következtetések: *A László és munkatársai által leírt narratív kompozíció közvetíti az áldozati tudattal összefüggő hiedelmeket, és a csoport szemantikus szerepe képes felülírni az objektíven meghatározott cselekményszerepeket.*

Kulcsszavak: *kollektív áldozati tudat, narratív konstrukció, csoporttrauma, csoportközi konfliktus*

* A tanulmány megírását az EFOP-3.6.1.-16-2016-00004 „Átfogó fejlesztések a Pécsi Tudományegyetemen az intelligens szakosodás megvalósítása érdekében” projekt támogatta.

BEVEZETÉS

A történelem során a legtöbb ma ismert nemzet számos alkalommal vált áldozattá, ugyanakkor ők maguk is követtek el atrocitásokat más csoportok ellen. A csoport által elkövetett gaztettekkel a csoportnak szembe kell néznie, és meg kell találnia a kollektív emlékezetében elfoglalt helyét. A jelen kutatásban azokat a narratív eseménykonstrukciós eszközöket vizsgáltuk, amelyek segítségével egy esemény a csoport számára elfogadható módon reprezentálható. László János (2012) eredményei alapján a magyar történelem áldozati és elkövetői traumái egyaránt egyfajta ambivalens, áldozati nézőpontból reprezentálódnak, ahol a magyar csoport szerepe nem egyértelműen meghatározható. Tanulmányunk fő kérdése az volt, hogy a László (2012) által leírt áldozati narratív szerveződés felhasználásával lehetséges-e oly módon elmesélni egy történetet, hogy az elkövetőből úgy kreálunk áldozatot, hogy az a történelmi tényektől függetlenül a csoportról kedvező (áldozati) képet hozzon létre. Ennek érdekében a magyarok történelme szempontjából relevanciával nem bíró, kevésbé ismert csoportok (kirgiz és üzbég) konfliktusáról szóló manipulált történetek percepcióját vizsgáltuk. Összegezve, célunk, hogy igazoljuk az áldozati tudat László és munkatársai (2013) által feltárt narratív kompozíciójának szerepét az áldozati tudat konstrukciójában és áttételesen annak közvetítésében.

Kollektív áldozati tudat (definíció és megközelítések)

A kollektív áldozati tudat egy olyan széleskörűen osztott csoporthiedelem, miszerint a csoporttagok úgy érzélik, hogy a múltban igazságtalanul, szándékosan és nem megérdemelten váltak áldozattá más csoport vagy csoportok hibájából (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundar, 2009; Eyal, Halperin és Bar-Tal, 2014). Ez a hiedelem alapulhat akár egyetlen vagy sorozatos, csoportot érő traumatikus eseményeken. Bizonyos esetekben a traumatikus események oly mértékben válhatnak a csoportidentitás részévé, hogy a kollektív áldozati tudat hosszú távon meghatározhatja a csoport vélekedési rendszerét, érzelmi és viselkedési mintázatait (László és Fülöp, 2011). A kollektív áldozati tudat alapjául szolgáló traumák nem csupán mélyen rögzülnek a csoport kollektív emlékezetében, de meghatározzák a csoporttagok számára a külső csoportokhoz való viszonyulás normatív formáit is (Bilali és Ross, 2012). A saját csoportról kialakított áldozati hiedelmek ilyenformán hatással vannak például a kisebbségekkel és bevándorlókkal kapcsolatos attitűdökre (Feinstein és Bonikowski, 2019; Mészáros és Szabó, 2018), belpolitikai és nemzetközi csoportviszonyokra (Lerner, 2020), és általában véve a külső csoportokkal való érintkezés minőségére (Vollhardt, 2009). Noha a szakirodalom negatív beállítódásként kezeli, a kollektív áldozati tudat protektív szerepet tölt be a csoport önképét tekintve (bővebben lásd Mészáros, Vámos és Szabó, 2017). A kollektív áldozati tudat megkülönböztető és pozitív csoportidentitást biztosít. Egyfelől kijelölve a csoportközi szerepeket, világosan elkülöníti az „áldozat” szerepében meghatározott csoportot az „agresszorként” feltüntetett külső csoporttól. Másfelől, lévén, hogy az „áldozat” szerephez általában pozitív morális minőség kapcsolódik, az áldozati pozíció általános szimpátiát kelt (Bar-Tal és mtsai, 2009), és morális felsőbbrendűség-

ézés kialakulásához vezet a csoportban (Vollhardt, 2009). Az áldozati hiedelmekkel gyakran együtt jár a külső csoportok szenvedésének hiteltelenítése és az áldozati kategória saját csoportra vonatkoztatott kizárólagos alkalmazása (Noor, Brown, Gonzales, Manzi és Lewis, 2008; Vollhardt, 2009; Vollhardt és Bilali, 2015; Szabó, Mészáros és Csertő, 2017).

A csoporttraumák feldolgozatlansága, a csoport tartósan észlelt áldozati szerepe sérülékennyé teszi a csoport identitását, aminek számos jelentős társas következménye lehet: az áldozati csoport képtelen történeteiben saját magát elkövető szerepben látni (László, 2012), hajlamossá válik a megtorló agresszióra (Bar-Tal és mtsai, 2009; Noor, Schnabel, Halabi és Nadler, 2012), csökken a csoporttagok kollektív felelősségvállalásra való hajlama (Wohl és Branscombe, 2008), valamint sérül a más csoportok szenvedései iránt tanúsított empátiára és a perspektíva felvételre való képesség (Bar-Tal és mtsai, 2009; Mack, 1990). Ezek a csoportok gyakran kényszeres éberséggel jellemezhető hiedelemrendszert alakítanak ki a társas folyamatok magyarázatára [...], amelyek a csoport sérülékenységébe, a külső csoportok felé mutatott bizalmatlanságba és a csoport tehetetlenségébe vetett hit köré szerveződnek (Bar-Tal és mtsai, 2009; Eidelson és Eidelson, 2003; Eyal és mtsai, 2014). Ezen vélekedések a társadalomnak olyan kollektív hiedelemrendszerét testesítik meg, amelyen keresztül a társas valóság fenyegetőként jelenik meg, rajtuk keresztül megjelenhetnek a csoportközi konfliktusok szélsőségesen elfogult magyarázatai, és ilyen módon a kollektív áldozati tudattal szorosan összefüggő kognitív struktúrájának tekinthetők (Bar-Tal és mtsai, 2009; Mészáros, 2017). Az effajta hiedelmek a csoporttörténet áldozati színezetét vonják maguk után, amelyben az események konstrukcióját jelentős csoportelfogultság jellemzi (Bilali és Vollhardt, 2019; Eidelson, 2009).

A kollektív áldozati tudathoz köthető narratív kompozíciók jegyek

Az egyszeri vagy ismétlődő csoporttraumák eredményeképpen kialakult kollektív áldozati tudat a társas konstrukció folyamataiba ágyazódik a narráción mint a társas emlékezés egyik alapvető eszközén keresztül (László, 2012; Pléh, 2018). A traumatikus esemény a társas jelentésadási folyamatokon keresztül nyeri el értelmezését, és ebben a konstrukciós folyamatban jelölik ki az eseményhez köthető áldozati és elkövetői szerepeket (Alexander, 2012; Pléh, 2018; Roshe, 2013; Volkan, 2001). László és munkatársai egy nagyívű vizsgálatsorozat keretében megállapították, hogy a kollektív áldozati tudat társas funkcióit sajátos narratív konstrukciós stratégiák biztosítják. László és munkatársai (2013) a magyar nemzeti identitásra jellemző kollektív áldozati tudat feltételezett narratív szerveződését naiv történelemtörténetek, történelemtankönyvek és újságcikkek tartalomelemzése alapján tárták fel, amely leginkább az ágencia, a társas értékelés, valamint a pszichológiai perspektíva narratív jegyeinek kompozícióján keresztül ragadható meg (Fülöp és László, 2013; Vincze, Ilg és Pólya, 2013).

Az *ágencia* narratív vizsgálatának egyik lehetséges módja az intenció/kényszer és az aktív/passzív igék szövegben előforduló gyakoriságának vizsgálata (László, Ferenczhalmy és Szalai, 2010; Szalai, Ferenczhalmy, Hargitai, Révész és László, 2011), amelyből a szereplő cselekvőképességére, kontrollképességére, felelősségvállalására következ-

tethetünk (Bandura, 1989; Wojciszke és Abele, 2008; Yamaguchi, 2003). Az ágens csoportközi eloszlását az esemény valenciájának (pozitív/negatív események) függvényében vizsgálva az eredmények azt mutatták, hogy a magyar csoport jóval passzívabbnak mutatkozik a történetekben más csoportokhoz képest, valamint a passzivitás áthatóan jellemzi a magyar csoportot az események valenciájától függetlenül is. A magyar csoport mind a pozitív, mind a negatív történetekben alacsony ágenciával rendelkezik, még az olyan negatív eseményeknél is, ahol a csoport áldozati, illetve elkövetői szerepe nem egyértelműen meghatározható.¹

Az *értékelés* az eseményeket és annak szereplőit a csoport számára releváns minősítéssel látja el, ezáltal járul hozzá az események koherens reprezentációjának szerveződéséhez (László és mtsai, 2013). Az ágens narratív jegyeinek segítségével előállt csoportközi különbségtétel (áldozat-elkövető) az értékelések csoportközi eloszlásával minőségében tovább fokozható, kijelölve a pozitív és a negatív, vagy jó és rossz szereplők határait. A László által vizsgált szövegekben a magyar csoport értékelése következetesen pozitívabb, mint a külső csoportoké – még azon események kapcsán is, ahol a magyar csoport mint agresszor jelenik meg. A szemantikus szerepekhez² (a magyar csoport mint passzív elszenvető és a külső csoport mint aktív cselekvő) kapcsolódó, élesen elváló csoportközi értékelés (a magyar csoport pozitív, a külső csoport negatív értékelése) szorosan kapcsolódik a csoport morális felsőbbrendűségének közvetítésére tett erőfeszítésekhez mint identitásszükséglethez.

A szereplők *pszichológiai perspektívája*³ (érzelmeik, gondolataik, intencióik) is lényeges szerepet játszik az események jelentéskonstrukciójában. Az érzelmek megjelenítése az események érzelmi szabályozásáért felelős (László, 2012). Egyfelől előírják a csoporttagok számára az eseménnyel kapcsolatos normatív érzelmi minőségeket, másfelől a narratív empátia funkcióját is ellátják (Keen, 2006). A kognitív állapotok (gondolatok, szándékok) a szereplő belső megfontolásait tükrözik, amelyek közvetlenül megelőzik a nyílt cselekvést (Malle, 2004). A narráció során az ezekre való hivatkozás lényeges információt szolgáltat az olvasó számára arról, hogy milyen megfontolások vezettek a viselkedéshez. A negatív kognitív állapotok, mint például a szereplő negatív szándékainak vagy gondolatainak megjelenítése, erősítheti a szereplő negatív értékelését, és még hangsúlyosabbá teheti a felelősségét az eseményben (Vincze és mtsai, 2013). A pszichológiai perspektíva eredményei azt mutatják, hogy a magyar csoporthoz jelentősen több negatív érzelmek kapcsolódik (mint például félelem, szomorúság, rettegés), míg a kognitív állapotok és azon belül is a negatív szándékok következetesen a külső csoportokhoz kötődnek. Ilyenformán a külső csoport nem csupán jelentősebb cselekvőképességgel rendelkezik, hanem a cselekvéseihez társuló negatív megfontolá-

¹ Például olyan események, mint az I. és II. világháború, vagy a holokauszt (László, 2012).

² Szemantikus szerep alatt a csoportnak azt a szerepét értjük (itt *elkövető/áldozat*), amelyet a narratív kompozíció – adott esetben a cselekmény szintjétől eltérő jelentéssel – közvetít: „az adott érzelmek, kogníció, értékelés vagy cselekvés milyen cselekvőhöz, illetve milyen elszenvetőhöz tartozik” (Ehman, Lendvai, Miháltz, Vincze és László, 2013, 121).

³ Fontos kiemelni, hogy a pszichológiai perspektívának konceptuális szinten az intenció is részét képezi, amely azonban egyúttal az ágens közvetítésének is az egyik eleme. Amíg az ágens részeként az intenció a cselekvőképesség megítéléséhez kapcsolódik, a pszichológiai perspektíva vizsgálatánál elsősorban a szándékolt cselekvés tartalma és értékelése kerül a középpontba.

sok és szándékok által még inkább megnő a külső csoport negatív értékelése és a nekik tulajdonított felelősség. Ez a fajta perspektíva egyúttal azt is kijelöli az olvasó számára, hogy melyik csoporttal empatizáljon.

Csertő, Geiszt és Pólya (előkészületben) eredményei megerősítik, és kiegészítik László (2012) eredményeit. A szerzők Lászlóék vizsgálatát megismételve újabb történeti adatokon is azonosították az áldozati narratívum fentebb bemutatott kompozíciós jellemzőit. Arra is rámutattak továbbá, hogy az áldozati narratívum jegyeivel jobban jellemezhetőek azon személyek történelmi beszámolóit, akik úgy látják, hogy a magyarok múltbeli szenvedései egyedülállóak, és nem összehasonlíthatók más nemzetekével.⁴

A narratív konstrukciós jegyek funkciói

Ahogy arra tanulmányunk több pontján utaltunk, a történelmi eseményekről kialakított értelmezések, amellet, hogy magyarázzák az eseményeket, a csoport identitásszükségleteinek is eleget tesznek (Liu és László, 2007; Liu és Hilton, 2005). A csoport olyan történetet alakít ki, amely hosszú távon biztosítja megkülönböztető és pozitív identitását, és amely a kollektív emlékezet részeként hagyományozódik tovább (Bilali és Vollhardt, 2019; Crawford, 2014). A kollektív emlékezetnek ilyenformán nem az objektív, hanem a „használatos múlt” (Wertsch, 2002) megőrzése a célja. Az események narratív konstrukciója a valós eseményeken alapszik ugyan, de elfogult, szelektív és torzított, annak érdekében, hogy kiszolgálja a csoport jelenbeli identitásszükségleteit és jövőbeni önelképzelés-igényét (lásd Hobsbawm és Ranger, 2012).

Ebben a jelentésadási folyamatban a tanulmány fő fókuszát képező narratív kompozíció kiemelt szerephez jut. A kollektív áldozati tudattal együtt járó sérülékeny csoportidentitás szempontjából az egyik lényeges elem az ágencia aszimmetrikus csoportközi kijelölése, mivel ezen keresztül a csoportidentitás számára fenyegető felelősségvállalás mértéke anélkül csökkenthető, hogy a tényszerű információkat meg kellene másítania (Doosje és Branscombe, 2003). A jelenség a csoport identitásszükséglete szempontjából funkcionális szerepet tölt be, mivel segít fenntartani az áldozati hiedelemrendszerrel együtt járó felelősségvártságot és a morális feljogosítottság érzetét (Bar-Tal és mtsai, 2009; László és mtsai, 2010). Kiegészülve a csoportközi értékelés elfogult használatával, hozzájárul a saját csoport pozitív és disztinktív reprezentációjához, amely segít elhárítani a negatív élmények csoportidentitásra nézve kedvezőtlen hatásait, függetlenül attól, hogy a csoport valóban áldozatként jelenik meg, vagy elkövetőként is jelen van a csoportközi viszonyrendszerben (László, 2012). Az áldozati történetírásra jellemző továbbá, hogy azon keresztül biztosítja a csoportidentitás stabilitását és folytonosságát, hogy egy jól körülhatárolható, sematizált nézőpontból szemléli az eseményeket, függetlenül azok valós ok-okozati viszonyaitól (Hirschberger, 2018). A saját csoport perspektívájának megjelenítése és a külső csoport nézőpontjából a negatív szándékok hangsúlyozása összhangban áll a kollektív áldozati tudattal együtt járó be-

⁴ A jelenséget Johanna Vollhardt (2009) exkluzív áldozati tudatként definiálja.

szűkült fókusszal és csökkent csoportközi empátiára való készséggel (Bar-Tal és mtsai, 2009; László, 2012; Vincze és mtsai, 2013).

Annak ellenére, hogy a bemutatott narratív jegyek önmaguk jogán is kapcsolatba hozhatók bizonyos identitáshoz kötött pszichológiai jelenségekkel, amellet érvelünk, hogy az áldozati történetírás sajátos jellemzője a narratív jegyek László (2012) által leírt kompozíciós elrendezése. Együttesen van szerepük az identitásszükségletet támogató csoporttörténetek, a csoport mester-narratívumainak a kialakításában (Liu és Hilton, 2005; Wertsch, 2008), amelyek nem pusztán leírják az eseményeket, hanem „előírják” a róluk való gondolkodást (László, 2012), és amelyek fenntartására a csoporttagok aktív erőfeszítéseket tesznek (Klar és Baram, 2016).

A csoport múltbeli traumái a kollektív emlékezet olyan sarokpontjaivá válhatnak, amelyekhez a csoport meghatározott magyarázó sémák mentén minden más eseményt is viszonyítani kezd (Bar-Tal és mtsai, 2009; Volkan, 2001). Amikor egy múltbeli trauma a csoport kollektív emlékezetének központi témájává válik, a csoport hajlamos arra, hogy az új eseményekben is áldozatként tekintsen önmagára (Volkan, 1997). A szerbek áldozati önpercepciója a balkán háborúban jól példázza ezt a jelenséget, amelynek okát Volkan részben az olyan múltbeli traumákban látja, mint az első rigómezei csata (1389) vagy a II. világháború alatt elszenvedett tömeges megtorlások.

A kollektív áldozati tudat egyik legfontosabb következménye, hogy az eseményeknek az áldozat szemszögéből való értelmezése nem korlátozódik az áldozattá válás történeteire. A László (2012) által feltárt, szélsőségesen csoportelfogult narratív kompozíció azon események leírásaiban is megtalálható, amelyekben a magyar csoport elkövetőként lépett fel, ami feltételezhetően azzal a törekvéssel áll kapcsolatban, hogy az áldozati hiedelmeken keresztül fenntartott pozitív csoportkép ne sérüljön. Fő kérdésünk, hogy milyen módon járulhat hozzá a narratív eseménykonstrukció a csoport elkövetői történeteinek áldozati színezetű áthagyományozásához: pozicionálható-e akár egy elkövetői csoport is áldozatként, pusztán a narratív konstrukciós eszközök segítségével.

Összegzés

Számos magyar tanulmány vizsgálta az áldozatiság jelenségét a történelmi traumák narratív konstrukciója szempontjából (összefoglalóan lásd: László, 2012), azonban legjobb tudomásunk szerint eddig egy tanulmány sem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy igazolja a László által felvázolt narratív konstrukciós eszköztár szerepét az áldozati szerep és a hozzá kapcsolódó vélekedésrendszer közvetítésében. Tanulmányunk ebből a szempontból kíván hozzájárulni a téma mélyebb feltárásához.

Az itt bemutatott kísérlet a társas észlelési paradigmára épül, amelyben két csoport között zajló konfliktusról szóló elbeszélés narratív kompozíciójának az érintett csoportok megítélésére gyakorolt hatását vizsgáljuk. A narratív kompozíciós jellemzők manipulációjával a konfliktusban álló két csoport közül vagy az egyiket, vagy a másikat helyezük az áldozati szerepbe, és ellenőrző kérdésekkel vizsgáljuk a két csoport észlelt áldozati minőségét.

A felvázolt elméleti keret alapján feltételezzük, hogy

(1) az áldozati narratívum László által leírt narratív kompozíciója közvetíti a történetben szereplő csoportok észlelt áldozati-elkövetői pozícióját;

(2) az áldozati narratívum kompozíciós jegyeinek segítségével akkor is áldozatként pozicionálható egy csoport, ha a történetben expliciten elkövetőként van megjelölve (mint a konfliktus kezdeményezője, agresszora és egyértelmű haszonélvezője).

A második feltételezésünkkel azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a narratív jegyek segítségével módosítható-e egy csoport percepciója olyan módon, hogy akár egy agresszort is áldozatként állíthatunk be.

MÓDSZER

Minta

A vizsgálat 18. életévüket betöltött magyar állampolgárokkal zajlott. 421 fő (141 férfi, 280 nő; $M_{\text{életkor}} = 31,6$, $SD_{\text{életkor}} = 13,1$ eloszlás: 18–76 év) vett részt a kérdőív kitöltésében, online megkeresés útján. Az adatgyűjtéshez a PsyToolkit szoftvert alkalmaztuk (Stoet, 2010, 2017).

A legmagasabb fokú iskolai végzettség szerinti eloszlást tekintve a résztvevők közül 2,1% általános iskolát, 52,7% középfokú gimnáziumot vagy szakiskolát, 10,2% felsőfokú szakképzést, 17,6% egyetemi alapképzést és 19,5% egyetemi mesterképzést végzett.

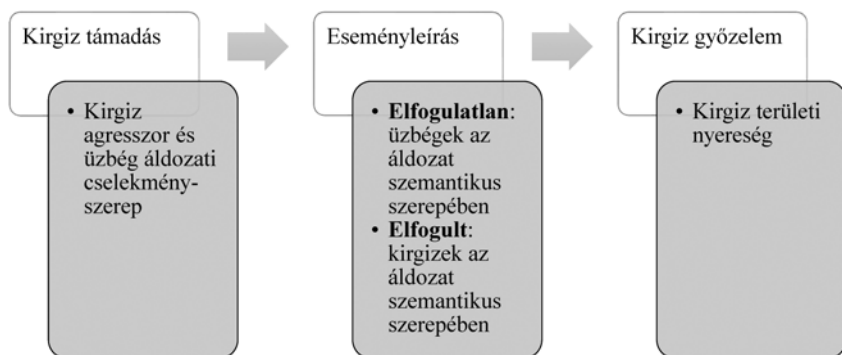
A résztvevők az egyes vizsgálati kondíciók között egyenlő mértékben oszlanak meg.

Eszközök

A vizsgálatban használt ingeranyag

A magyar történelem szempontjából semleges, ugyanakkor konfliktussal terhelt, kiegyensúlyozott erőviszonyokkal jellemezhető üzbég–kírgiz csoportközi viszonyról szóló (fiktív) eseményleírást használtunk (lásd: melléklet). A történet cselekménye egy epizód a két nemzet között régóta húzódó területi konfliktusok sorában, amely a közös határon zajlik, és a közelmúltban erőszakos, emberéleteket követelő, mindkét csoport aktív részvételével zajló összecsapásba torkolt a civil lakosság és a fegyveres erők bevonásával.

A történetnek két formáját alakítottuk ki. A történet kezdete és vége mindkét esetben ugyanaz volt, amelyben egyértelművé tettük, hogy a konfliktust a kírgiz csoport kezdeményezte, valamint azt, hogy a konfliktus a kírgizek győzelmével zárul (a vitatott terület végül Kirgizisztánhoz került). Az áldozati narratívum kompozíciós jegyeinek segítségével, a cselekményen nem változtatva, a történetek szerkezetét úgy módosítottuk, hogy az egyik történetben az üzbégeket, a másikban a kírgizeket helyeztük – a történet bevezetését és lezárását mind a két történetben változatlanul hagyva – szemantikai értelemben áldozati szerepbe (1. ábra). A továbbiakban elfogulatlanak nevezzük azt a történetet, amelyben a kírgiz csoportot a cselekménnyel megegyezően elkövetői szemantikus szerepben (lásd 2. lábjegyzet) mutattuk be. Ezzel szemben elfogultnak nevezzük azt a helyzetet, ahol a cselekménnyel szemben a kírgizek áldozati szemantikus szerepet vesznek fel.

1. ábra. A vizgálatban felhasznált ingeranyag felépítése

Áldozati csoport	Elkövetői csoport
Alacsonyabb ágencia • „lerohanásra került”	Magasabb ágencia • „lerohanta”
Pozitívan értékelt • „felelősségteljesen kezelte”	Negatívan értékelt • „felelőtlenül kezelte”
A csoport negatív érzelmei • „rémülten álltak”	A csoport negatív szándékai • „be akarták kebelezni”

2. ábra. Az áldozatiság manipulált narratív kompozíciójának alapjául szolgáló nyelvi sajátosságok (példák)

A történetek az áldozati szerepbe helyezett csoportot (1) alacsonyabb *ágenciával* (kevesebb aktivitással és intencióval) ábrázolták, mint a szemben álló csoportot; (2) az áldozati szerepbe helyezett csoport összesített *értékelése* pozitív, míg a szemben álló csoport értékelése negatív volt; (3) az áldozati szerepbe helyezett csoport *pszichológiai perspektívájában* megjelentek a csoporttagok érzelmei, míg a szemben álló csoportnak inkább a negatív gondolatait és szándékait hangsúlyozták a történetek. Összességében a László (2012) által leírt áldozati narratív kompozíció nyelvi jegyeinek csoportok közti eloszlását manipuláltuk (2. ábra).

Kérdőívek

Az áldozati pozíció mérését explicit és implicit kérdésekkel is megvizsgáltuk. Az áldozati pozíció explicit megállapításához arra kértük a résztvevőket, hogy ítélik meg egy hétfokú skálán (1 = egyáltalán nem értek egyet, 7 = teljes mértékben egyetértek), hogy a bemutatott eseményleírások alapján az egyes csoportok mennyire tekinthetik

magukat az események áldozatának (*Véleménye szerint mennyire valószínű, hogy az üzbég/kirgiz nép az események áldozatának tekinti magát?*).

A történetben szereplő csoportok észlelt áldozati pozíciójának implicit méréséhez az Eidelson-féle Egyéni- és Csoportvélekedés Skálát használtuk (Individual-Group Belief Inventory, továbbiakban *IGBI*; Eidelson, 2009). Az eredeti skálából kizárólag a csoportvélekedés alskálát használtuk, és azon belül is azokat a dimenziókat, amelyek a szakirodalom alapján az áldozati pozíció következtében kialakuló vélekedési rendszer részét képezik (Bar-Tal és mtsai, 2009). Minden dimenziót az eredeti kérdőívnek megfelelően 3 itemmel mértünk. A sérülékenység dimenziója a csoport észlelt sebezhetőségét méri (pl. „Az üzbégek/kirgizek úgy érzik, nincsenek biztonságban.”). A bizalmatlanság dimenziója a más csoportok felé mutatott bizalmatlanságot, a más csoportok pozitív szándékaiban való kételkedést méri (pl. „Az üzbégek/kirgizek úgy látják, elővigyázatosnak kell lenniük más csoportok szándékait illetően.”). A tehetetlenség a csoport észlelt kiszolgáltatottságát méri (pl. „Az üzbégek/kirgizek úgy látják, nem képesek befolyásolni a saját jövőjüket.”). A vizsgálati személyek minden állítás esetében hétfokú skálán jelezték az egyetértésüket (1 = egyáltalán nem értek egyet, 7 = teljes mértékben egyetértek). A dimenziókat összesítve, a skála mind a két csoport esetében kiváló megbízhatósági mutatóval rendelkezett (a kirgiz csoportra vonatkozó állítások $\alpha = 0,93$, az üzbég csoport állításai $\alpha = 0,90$). A résztvevők feladata az volt, hogy kizárólag a bemutatott szövegrészlet alapján ítéljék meg, hogy az üzbég, illetve kirgiz csoport milyen hiedelmekkel rendelkezhet saját magáról.

Eljárás

A résztvevők először alapvető demográfiai adatokat adtak meg (életkor, nem, végzettség), majd gépi randomizáció segítségével soroltuk be őket az egyes vizsgálati helyzetekbe, és a felhasznált történet típusa szerint (elfogult és elfogulatlan kondíció) alkottak két csoportot. 203 résztvevő az elfogulatlan, 218 pedig az elfogult történetváltozatot olvasta.

A résztvevők úgy tudták, hogy az eseményleírások egy valós történelemtankönyvből származnak. A manipuláció ellenőrzése céljából a történet elolvasását követően megállapították, hogy véleményük szerint melyik nemzet tankönyvéből származhat a részlet. Valószínűsítettük, hogy az eseményleírásokban tapasztalható narratív kompozíciós eltérések besorolhatóvá teszik a történeteket az alapján, hogy melyik csoport nézőpontját jelenítik meg hangsúlyosabban.

Ezt követően a résztvevők megítélték a történetben szereplő *mindkét* nemzeti csoport áldozatiságának észlelt mértékét (explicit mérés), valamint a csoportoknak tulajdonított kollektív áldozati vélekedéseket (implicit mérés: *IGBI*).

Statisztikai elemzés

Az *IGBI* alskálákat egy összefüggő skálaként használtuk fel, és összességében a csoportok kollektív áldozati pozíciójának külső percepcióját vizsgáltuk vele.

Khi négyzet próbával, illetve Pearson-féle korrelációanalízissel ellenőriztük, hogy a történetek manipulációja a kívánt hatással járt-e.

A hipotéziseket kevert mintás ANOVA teszttel vizsgáltuk. Az észlelt áldozati pozíciót (az egyfaktoros IGBI skálát) vettük fel függő változóként, a megítélendő csoportot (üzbégek vs. kirgizek) összetartozó mintás független változóként, a manipulációt (elfogult vs. elfogulatlan) pedig csoportosító változóként.

Etikai vonatkozások

A vizsgálatot az Egyesített Pszichológiai Kutatásetikai Bizottság engedélyezte (referenciaszám: 2019-133). A résztvevőket a kérdőív kitöltése előtt tájékoztattuk az adatgyűjtés céljáról, jellegéről, az adatok felhasználásának módjáról és anonimitásuk megőrzéséről. Lehetőséget biztosítottunk számukra a vizsgálat megszakítására, és informáltuk őket arról, hogy a vizsgálatban való részvétellel beleegyeznek az előzetesen ismertett feltételekbe. A vizsgálatban való részvételt követően lehetőség volt észrevételeiket megosztani a szerzőkkel. A résztvevők nem kaptak ellenszolgáltatást a vizsgálatban való részvételért.

EREDMÉNYEK

A történetek manipulációjának sikerességét khi négyzet próbával ellenőriztük. A gyakorisági eloszlások a kérdésfeltevés szempontjából ideálisnak mondhatók ($\chi^2 = 69,067$; $p < 0,001$). A résztvevők az elfogulatlanul bemutatott szöveg esetében inkább az üzbég ($n_{\text{üzbég}} = 132$, $n_{\text{kirgiz}} = 71$), az elfogult szöveg esetében inkább a kirgiz ($n_{\text{üzbég}} = 54$, $n_{\text{kirgiz}} = 164$) tankönyvből származónak ítélték a forrásokat. Úgy tűnik, hogy az eseményleírásokban jelen lévő narratív kompozíciós eltérések mentén a résztvevők megfelelően el tudták különíteni, hogy melyik csoport nézőpontja jelenik meg hangsúlyosabban a bemutatott szövegrészletben. A történetekben megjelenő eltérő szemantikus szerepek mentén a résztvevők az elvárásoknak megfelelően ítélték meg a csoportokat, ami feltételezhetően a kísérleti manipuláció hatásának tudható be.

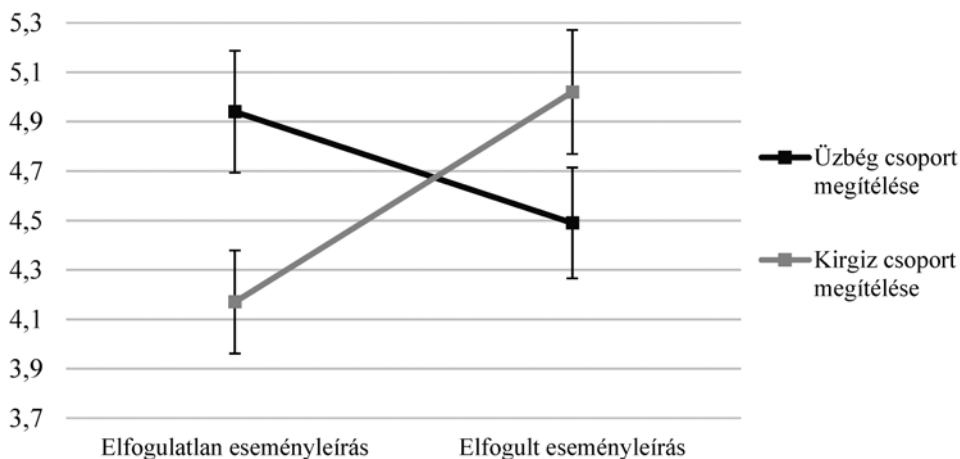
A csoportok észlelt áldozati pozícióját mérő IGBI skála és a csoportok észlelt áldozatisága (mennyire tekinthetik magukat az események áldozatának) között fennálló kapcsolat [Ü: $r(218) = ,711$ $p < 0,001$; K: $r(203) = ,564$ $p < 0,001$] arra enged következtetni, hogy az IGBI skálával felmért hiedelemrendszerek valóban szorosan összefüggnek az észlelt áldozati pozícióval. Ezek a hiedelemrendszerek (a csoport sérülékenysége, tehetetlensége és bizalmatlansága) annak a fenyegetőnek észlelt társas valóságnak a következtében jelennek meg, amely a kollektív áldozati tudat velejárója (Bar-Tal és mtsai, 2009), ennél fogva alkalmas az áldozati narratív kompozíció hatásának mérésére függő változóként.

Az ANOVA eredményeit áttekintve megállapítható, hogy a csoportok (üzbég vs. kirgiz) észlelt áldozati pozíciójának tekintetében, a manipulációtól függetlenül, szignifikáns főhatás nem jelenik meg [$F(1;419) = 1,47$; $p = 0,187$; $\eta^2_p = 0,004$]. Ebből következően feltételezhető, hogy a csoportok megítélésében – várakozásainknak megfelelően – nem figyelhető meg egy előzetesen jelen lévő, stabil attitűd. A manipuláció típusának (elfogulatlan vs. elfogult) azonban szignifikáns hatása van, attól függetlenül is, hogy melyik csoport esetében vizsgáljuk azt [$F(1;419) = 4,71$; $p = 0,031$;

$\eta_p^2 = 0,011$]: a résztvevők az elfogult vizsgálati helyzetben összességében erőteljesebbnek ítélték a csoportok áldozati pozícióját ($M_{\text{elfogulatlan}} = 4,55$; $M_{\text{elfogult}} = 4,76$). Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy az elfogult vizsgálati helyzetben mindkét csoport áldozati szerepe kirívó: az üzbégek a cselekmény szerint válnak áldozattá, míg a kirgizek szemantikus szerepüknel fogva kerülnek áldozatként bemutatásra. Azonban azt is fontos megjegyezni, hogy a főhatás erőssége statisztikai értelemben csekély mértékű (Cohen, 1988, 1992).

Továbbá megvizsgálva, hogy a manipuláció mentén csoportosítva eltérően kerül-e megítélésre a két történetben szereplő csoport kollektív áldozati pozíciója, szignifikáns interakció jelenik meg. Mindkét csoport megítélése attól függően változik, hogy a résztvevők melyik szövegváltozatot olvasták: az elfogulatlan eseményleírás esetén az üzbégek észlelt áldozati pozíciója hangsúlyosabb ($M_{\text{üzbég}} = 4,94$; $M_{\text{kirgiz}} = 4,17$), az elfogult történet esetén a kirgizek észlelt áldozati pozíciója hangsúlyosabb ($M_{\text{üzbég}} = 4,49$; $M_{\text{kirgiz}} = 5,02$) [$F(1;419) = 51,12$; $p < 0,001$; $\eta_p^2 = 0,109$], amit a 3. ábra szemléltet. Kiemelendő, hogy a marginális átlagok hétfokú skálán értelmezve a felső tartományban mozognak, amiből feltételezhetően szintén az következik, hogy a történetleírások megfelelően jelenítenek meg egyfajta áldozati pozíciót.

Bár enyhe mértékben a manipuláció típusa (elfogult vs. elfogulatlan) önmagában is hatással van a csoportok megítélésére (ami feltehetően a csoportok szemantikus és valós szerepe kevert hatásának tudható be), a narratív kompozíciós jegyek kísérleti manipulációja sokkal jelentősebb mértékben hatott a két történetben szereplő csoport áldozati pozíciójának megítélésére, ami alátámasztja (1.) hipotézisünket. Attól függően, hogy melyik csoport került bemutatásra az áldozat szemantikus szerepében, a résztvevők azt a csoportot inkább tartották az esemény áldozatának. Más szavakkal, az áldozati pozícióban lévő csoportra jellemzőnek tartották a sérülékenységet, a más csoportok irányába mutatott bizalmatlanságot, valamint a tehetetlenség érzését.

3. ábra. Kevert mintás ANOVA; az egyes csoportok észlelt áldozati pozíciója (IGBI) mint függő változó, a megítélt csoport mint összetartozó mintás független változó és a manipuláció mint csoportosító változó

Ez arra enged következtetni, hogy a László és munkatársai (2013), illetve Csertő és munkatársai (előkészületben) által leírt narratív kompozíciós jegyek valóban alkalmasak az észlelt áldozati pozíció előidézésére. Eredményeink tekintetében ez a fajta szerepkijelölés függetlenedhet a történeti tényektől és az esetlegesen az adott csoport által elkövetett atrocitásoktól. A manipulált narratív kompozíciós jegyek annak ellenére írják felül a cselekményben kijelölt áldozat vs. elkövető szerepeket, hogy azokat minden esetben explicit módon kihangsúlyoztuk, ami megerősíti (2.) hipotézisünket. Az elfogulatlan helyzetben az üzбég és kirgiz csoportok cselekmény szerinti szerepe és szemantikus szerepe kongruens egymással, és a csoportok áldozati pozíciójának megítélése is ezt a dichotómiát követi. Ezzel szemben az elfogult történetváltozatban a kirgiz csoport megítélése a csoport szemantikus szerepével kongruens, és inkább az ő áldozati pozíciójuk észlelete válik hangsúlyosabbá. Mindez ellentmond annak a ténynek, hogy a kirgiz csoport agresszorként lett bemutatva, és egyúttal megerősíti a feltételezést, miszerint az áldozati színezetű narratív kompozíció bizonyos esetekben felülírhatja a történeti tényeket a bemutatott csoportok megítélése szempontjából.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az eredmények szervesen illeszkednek a szakirodalomban fellelhető eddigi eredmények sorába, illetve fontos kiegészítésekkel szolgálnak e tekintetben. Tanulmányunkban kísérleti úton sikerült megerősíteni és kiegészíteni László (2012) és Csertő és munkatársai (előkészületben) eredményeit.

A bemutatott szövegek narratív kompozíciós jegyeinek manipulálásán keresztül megváltoztatott csoportpercepció arra enged következtetni, hogy a László és munkatársai által leírt narratív kompozíció valóban szerephez juthat az áldozati tudattal összefüggő hiedelmek közvetítésében, és alkalmas lehet a csoportészlelés megváltoztatására. Feltételezhető, hogy azok a csoportok, amelyek történetírására jellemző a kollektív áldozati tudat, a történetek konstrukciójában hasonló nyelvi jegyeket használnak: ezek az (1) alacsonyabb ingroup ágencia; (2) az ingroup kizárólagos pozitív értékelése; (3) az ingroup pszichológiai perspektívájában megjelenő pozitív érzelmek és az outgroup negatív tartalmú kogníciói és intenciói.

Fontos eredmény, hogy vizsgálatunkban egy agresszor szerepet betöltő csoport percepcióját tudtuk megváltoztatni olyan módon, hogy a csoport hangsúlyosabban tűnt áldozatnak a cselekmény szempontjából áldozati csoporthoz: a bemutatott csoportokról a megismert tényeknek ellentmondó benyomást sikerült kialakítani.

Az a fajta csoporttörténet, amelyben még elkövetői szerepben is a saját csoport áldozati jellemzői érvényesülnek, a kollektív áldozati tudat jelenségének egyik legfontosabb sajátossága (Bar-Tal és mtsai, 2009), amely a magyar történetírásnak is egy bizonyított jellemzője (László, 2012). Eredményeink alapján feltételezhető, hogy a valós társadalmi közegben megjelenő, traumatikus eseményeket követő történelmi eseménykonstrukció is hasonló nyelvi sajátosságok megjelenésén keresztül járul hozzá az elfogult csoportnézőpont kialakításához. Az ilyen típusú elbeszélésmód perzisztálása a történelmi traumák feldolgozatlanságának, és az ezzel összefüggő sérülékeny, áldozati színezetű nemzeti identitásnak az indikátora, amely a történelmi

események jelentés-konstrukciójában megjelenő narratív kompozíció sajátosságnak tekinthető (Fülöp és László, 2013). A bemutatott narratív kompozíció eszköztár vélhetően szerepet játszik abban a konstrukciós folyamatban, amelyben kialakulnak az eseményhez köthető áldozati és elkövetői szerepek, így hozzájárul az emlékezésnek a csoportidentitásban betöltött funkcionális szerepéhez (Volkan, 2001; Alexander, 2012; Hobsbawm és Ranger, 2012), létrehozza, és egyben narratív szinten áthagyományozza a csoport áldozati jellemzőit.

A csoporttörténetnek esetenként ellentmondó, több nézőpontot bemutató eseményértelmezések beemelése a társadalmi diskurzusba pozitív hatással lehet a torzított, elfogult értelmezések feloldására (Nasie, Bar-Tal, Pliskin, Nahhas és Halperin, 2014) és a más áldozati csoportok felé mutatott empátia növelésére (Adelman, Leidner, Ünal, Nahhas és Schnabel, 2016). Ebben szerepe van annak, hogy egy társadalom milyen módon beszél történelméről, akár a politikai diskurzust, akár a történelem-tanítást tekintve (Lerner, 2020; László, 2012). Eredményeink fontos kiegészítésekkel szolgálnak abban a tekintetben, hogy milyen beszédmód és nyelvi megszerkesztettség mentén lehetséges elmozdulni a narratív jelentés-konstrukció kevésbé sérülékeny nemzeti identitást támogató módozatai felé.

Limitációk, kitekintés

Úgy tűnik, hogy a bemutatott áldozati színezetű narratív kompozíció jelentős mértékben képes felülírni a történeti tényeket, és hangsúlyos mértékben meghatározza a csoportpercepciót. A manipuláció típusának (elfogult vs. elfogulatlan) jelen vizsgálati kontextusban minden más változótól függetlenül jelen lévő főhatása – bár elenyésző erősségű – azonban felveti a kérdést, hogy elképzelhetők-e olyan esetek, amelyekben a csoportpercepcióban hangsúlyosabb szerephez jutnak a cselekmény által definiált szerepek is. Jelen esetben az elfogult vizsgálati helyzetben feltehetően azért jelent meg erősebben az áldozati nézőpont, mivel mindkét csoport áldozati pozíciója hangsúlyt kap – vagy a cselekményszerepeken (üzbégek), vagy a szemantikus szerepeken (kirgizek) keresztül. Bár statisztikai értelemben a hatás nem hangsúlyos, mégis feltételezhető, hogy kevésbé dekontextualizált, valós események kapcsán kevésbé „tisztá” képet kapnánk a történeti tények és a szemantikai szerepek viszonyáról. Ennek felderítése további vizsgálatok tárgyát képezheti.

Ezzel a megállapítással szorosan összefüggő, további megfontolásra érdemes szempont lehet a tudatosan semleges vizsgálati kontextus. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy az áldozati tudat narratív kompozíciós elemei akkor is ilyen jelentős hatással bírnak-e, ha azok a magyar nemzeti identitás szempontjából kevésbé „távoli” csoportokkal kapcsolatban jelennek meg.

Eredményeink értelmezhetőségét szintén behatárolja a nemzeti kontextus. Fontos kérdés, hogy eredményeink milyen mértékben érvényesek a magyar kulturális közegen túllépve. Ennek tisztázásához kultúráközi összehasonlító vizsgálatok lefolytatására lenne szükség olyan nemzetekkel, akik – bár történelmük lehetőséget adna áldozati színezetű történetírásra – megfelelően elaborálták történelmi traumáikat, és történetírásukban kiegyenlített, számos perspektívát figyelembe vevő módon konstruálják történelmüket.

IRODALOM

- Adelman, L., Leidner, B., Ünal, H., Nahhas, E., & Schnabel, N. (2016). A Whole Other Story: Inclusive Victimhood Narratives Reduce Competitive Victimhood and Intergroup Hostility. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(10), 1416–1430.
- Alexander, J. C. (2012). *Trauma – A Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory. In Vasta, R., *Annals of Child Development. Vol. 6. Six Theories of Child Development* (pp. 1–60). Greenwich: JAI Press.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., & Gundar, A. (2009). A Sense of Self-Perceived Collective Victimhood in Intractable Conflicts. *International Review of the Red Cross*, 91(874), 229–258.
- Bilali, R., & Ross, M. A. (2012). Remembering Intergroup Conflict. In Tropp, L. R., *The Oxford Handbook of Intergroup Conflict* (pp. 123–135). Oxford University Press.
- Bilali, R., & Vollhardt, J. R. (2019). Victim and Perpetrator Groups' Divergent Perspectives on Collective Violence: Implications for Intergroup Relations. *Political Psychology*, 40(1), 75–108.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New York: Routledge.
- Cohen, J. (1992). “A Power Primer”. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155–159.
- Crawford, A. (2014). “The Trauma Experienced by Generations Past Having an Effect in Their Descendants”: Narrative and Historical Trauma Among Inuit in Nunavut, Canada. *Transcultural Psychology*, 51(3), 339–369.
- Csertő, I., Geiszt, T., & Pólya, T. (előkészületben). *European Future Based on a National Past? Folk Historical Representations of The Hungarian National History Before and After Hungary's Joining the EU*.
- Doosje, B., & Branscombe, N. R. (2003). Attributions for the Negative Historical Actions of a Group. *European Journal of Social Psychology*, 33, 235–248.
- Ehmann, B., Lendvai, P., Miháلتz, M., Vincze, O., & László, J. (2013). Szemantikus szerepek a narratív kategóriális elemzés (NARRCAT) rendszerében. In Tanács, A., & Vincze, V. (szerk.), *MSZNY 2013: IX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia* (pp. 121–123.). Szeged: JATE-Press.
- Eidelson, R. (2009). An Individual-Group Belief Framework: Predicting Life Satisfaction, Group Identification, and Support for The “War on terror”. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 15(1), 1–26.
- Eidelson, R. J., & Eidelson, E. I. (2003). Dangerous Ideas: Five Beliefs That Propel Groups Toward Conflict. *American Psychologist*, 58(3), 182–192.
- Eyal, N. S., Halperin, E., & Bar-Tal, D. (2014). Three Layers of Collective Victimhood: Effects of Multileveled Victimhood on Intergroup Conflicts in the Israeli-Arab Context. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(12), 778–794.
- Feinstein, Y., & Bonikowski, B. (2019). Nationalist Narratives and Anti-Immigrant attitudes: Exceptionalism and Collective Victimhood in Contemporary Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–21.
- Fülöp, É., & László, J. (2013). Emotional Processes in Elaborating a Historical Trauma in the Daily Press. In Cabcinhas, R., & Abadia, L., *Narratives and social memory: Theoretical and methodological approaches* (pp. 46–60.). Braga: University of Minho.
- Hirschberger, G. (2018). Collective Trauma and the Social Construction of Meaning. *Frontiers in Psychology*, 9, 1441. doi: 10.3389/fpsyg.2018.01441
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (2012). *The Invention of Tradition*. New York: Cambridge University Press.
- Keen, S. (2006). A Theory of Narrative Empathy. *Narrative*, 14(3), 207–236.

- Klar, Y., & Baram, H. (2016). In Defence of the Ingroup Historical Narrative in an Intractable Intergroup Conflict: An Individual Difference Perspective. *Political Psychology*, 37(1).
- László, J. (2012). *Történelemtörténetek*. Budapest: Akadémiai.
- László, J., & Fülöp, É. (2011). Nemzeti identitás és kollektív áldozati szerep. *Pszichológia*, 31(3), 295–315.
- László, J., Csertő, I., Fülöp, É., Ferenczhalmy, R., Hargitai, R., Lendvai, P., et al (2013). Narrative Language as an Expression of Individual and Group Identity: The Narrative Categorical Content Analysis. *SAGE Open*, 3(2), 1–12.
- László, J., Ferenczhalmy, R., & Szalai, K. (2010). The Role of Agency in Social Representations of History. *Social and Political Psychology International Review*, 1(1), 31–43.
- Lerner, A. B. (2020). The Uses and Abuses of Victimhood Nationalism in International Politics. *European Journal of International Relations*, 26(1), 62–87.
- Liu, J. H., & Hilton, D. J. (2005). How the Past Weighs on the Present: Social Representations of History and Their Role in Identity Politics. *British Journal of Social Psychology*, 44, 1–21.
- Liu, J. H., & László, J. (2007). A Narrative Theory of History and Identity: Social Representations, Society and the Individual. In Moloney, G., & Walker, I. (Eds), *Social Representations and Identity: Content, Process and Power* (pp. 85–107.). London: Palgrave Macmillan.
- Mack, J. (1990). The Psychodynamics of Victimization Among National Groups in Conflict. In Volkan, V., Julius, D., & Montville, J., *The Psychodynamics of International Relationships. Vol. 1. Concepts and Theories* (pp. 119–129.). Toronto, ON: Lexington Books.
- Malle, B. F. (2004). *How the Mind Explains Behavior: Folk Explanations, Meaning, and Social Interaction*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mészáros, N. Zs. (2017). *A magyarság észlelt kollektív áldozati identitásának hatása az aktuális csoportközi viszonyokra*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem.
- Mészáros, N. Z., Vámos, E., & Szabó, Zs. P. (2017). Sérülékeny identitás, a kollektív áldozati tudat pszichológiai hatásai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 72(3), 345–379.
- Mészáros, N. Zs., & Szabó, Zs. (2018). „Egy ezredévi szenvedés...” – Kollektív áldozati hiedelmek Magyarországon. In Fülöp, É., & Kővágó, P. (szerk.), *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája* (pp. 341–370.). Budapest: Oriold és Társai Kiadó.
- Nasie, M., Bar-Tal, D., Pliskin, R., Nahhas, E., & Halperin, E. (2014). Oversoming the Barrier of Narrative Adherence in Conflicts Through Awareness of the Psychological Bias of Naive Realism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(11), 1543–1556.
- Noor, M., Brown, R., Gonzales, R., Manzi, J., & Lewis, C. A. (2008). On Positive Psychological Outcomes: What Helps Groups With a History of Conflict to Forgive and Reconcile with Each Other? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(6), 819–832.
- Noor, M., Schnabel, N., Halabi, S., & Nadler, A. (2012). When Suffering Begets Suffering: The Psychology of Competitive Victimhood Between Adversarial Groups in Violent Conflicts. *Personality and Social Psychology Review*, 16(4), 351–374.
- Pléh, Cs. (2018). Narrative Psychology as Cultural Psychology. In Jovanović, G., Allolio-Näcke, L., & Ratner, C., *The Challenges of Cultural Psychology Historical Legacies and Future Responsibilities* (pp. 237–249). London: Routledge.
- Roshe, M. (2013). From a Narrative Understanding of Conflict to a Narrative Resolution of Conflict. The Challenges of Storytelling in Conflict Transformation. In Rohse, M., Infanti, J. J., Sabnani, N., & Nivargi, M., *The Many Faces of Storytelling, Global Reflections on Narrative Complexity*. Oxford: Interdisciplinary Press.
- Stoet, G. (2010). PsyToolkit – A Software Package for Programming Psychological Experiments Using Linux. *Behavior Research Methods*, 42(4), 1096–1104.
- Stoet, G. (2017). PsyToolkit: A Novel Web-Based Method for Running Online Questionnaires and Reaction-Time Experiments. *Teaching of Psychology*, 44(1), 24–31.

- Szabó, Zs. P., Mészáros, N. Zs., & Csertő, I. (2017). The Role of Perceived In-group Moral Superiority in Reparative Intentions and Approach Motivation. *Frontiers in Psychology*, 8(912), 1–15.
- Szalai, K., Ferenczhalmy, R., Hargitai, R., Révész, G., & László, J. (2011). A személyes ágensia nyelvi jegyei látássérültek élettörténeti szövegeiben. In Deák, A., Nagy, L., & Péley, B., *Lélek-képek. Pszichológiai Tanulmányok* (pp. 197–207.). Pécs: Pro Pannónia Kiadó Alapítvány.
- Vincze, O., Ilg, B., & Pólya, T. (2013). The Role of Narrative Perspective in The Elaboration of Individual and Historical Traumas. In Forgas, J. P., Vincze, O., & László, J., *Social Cognition and Communication* (pp. 229–243.). New York: Psychology Press.
- Volkan, V. D. (1997). *Blood Lines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Volkan, V. D. (2001). Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity. *Group Analysis*, 34(1), 79–97.
- Vollhardt, J. R. (2009). The Role of Victim Beliefs in the Israeli-Palestinian Conflict. Peace and Conflict: *Journal of Peace Psychology*, 15(2), 135–159.
- Vollhardt, J. R., & Bilali, R. (2015). The Role of Inclusive and Exclusive Victim Consciousness in Predicting Intergroup Attitudes: Findings from Rwanda, Burundi, and DRC. *Political Psychology*, 36(5), 489–506.
- Wertsch, J. V. (2002). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wertsch, J. V. (2008). The Narrative Organization of Collective Memory. *Ethos*, 36(1), 120–135.
- Wohl, M. J., & Branscombe, N. R. (2008). Remembering Historical Victimization: Collective Guilt for Current Ingroup Transgressions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(6), 988–1006.
- Wojciszke, B., & Abele, A. E. (2008). The Primacy of Communion Over Agency and Its Reversals in Evaluations. *European Journal of Social Psychology*, 38(7), 1139–1147.
- Yamaguchi, I. (2003). The Relationships Among Individual Differences, Needs and Equity Sensitivity. *Journal of Managerial Psychology*, 18(4), 324–344.

FROM PERPETRATOR TO VICTIM – THE PERCEPTION OF INTERGROUP CONFLICTS' NARRATIVE CONSTRUCTION

JENEI, DÁNIEL FERENC – CSERTŐ, ISTVÁN – VINCZE, ORSOLYA

Background and goals: In this paper we explore the narrative event-constructive devices that can be linked to the transmission and sustainment of collective victim consciousness (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori, and Gundar, 2009). Our goal is to verify that with the narrative compositional devices (linguistic agency, evaluation, group-biased use of psychological perspective) described by László (2012), a group's victim position can be transmitted. It is further explored, if the perception of a group's conflict-story can be altered by the experimental manipulation of the narrative composition: is it possible to create a victim from a perpetrator by just the linguistic composition?

Method: The study is based on the social perception paradigm, in which biased and unbiased variants of national groups' victimhood stories were created through systematic linguistic manipulation. The effect of the narrative compositional devices on the perception of the stories was evaluated with a questionnaire (Individual- and Group Beliefs Scale, Eidelson, 2009).

Results: The narrative compositional devices of the victimhood narrative had a statistically significant effect on the perception of the introduced groups' victimhood position. The evaluation of the groups changed according to which variant of the story was introduced: in the case of the unbiased event-description, the „victim” group's victim position is salient; and in the case of the biased event-description, the „perpetrator” group's victim position becomes more salient. In addition, it is demonstrated that the perception of a perpetrator group can be changed by only the narrative construction and their actions can acquire a „victim tone”.

Conclusion: The narrative compositional devices described by László et al. transmit the beliefs linked to victimhood consciousness, and the group's semantic role can overwrite the objectively defined roles.

Keywords: *collective victim consciousness, narrative construction, group-based trauma, intergroup conflict*

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

MELLÉKLET

A vizsgálatban felhasznált szövegek

[...] Az érintett területek felosztását követően egy időre elcsendesedtek a konfliktusok a térségben lakó üzbég és kirgiz lakosság között. Lappangó feszültségek forrása maradt azonban a medence keleti nyúlványa, amely Kirgizisztánhoz került, ugyanakkor többségében üzbég földművesek lakják. Ezen a területen az elsődleges problémát a szűkös vízkészletek jelentik, melyek esetenként a regionális szintet meghaladó határvitákat eredményeznek. A legutóbbi, egyben leghevesebb, emberáldozatokkal járó területi konfliktus 2010 júniusában zajlott le a két nemzet között.

[...] Az összecsapások gócpontja Kirgizisztán délnyugati határvidékén, Os városában volt. [...] Miközben a városban egyre inkább látható formát öltött az üzbég földművesek szerveződése, kirgiz katonai csapatok utasítást kaptak a város ellenőrzésére. Válaszul a közelben állomásozó üzbég csapatok mozgósítása is megkezdődött. [...]

Elfogulatlan

A városba érkező fanatizált kirgiz csapatokkal kétségbeesett üzbégek százai kerültek szembe, akiknek a kirgiz lakossággal is szembe kellett nézniük: a vérszomjas kirgiz gazdák csatlakoztak a támadókhöz. Az üzbégek hősiiesen védekeztek az ijesztő kegyetlenség ellen. Az utcákon álló járművek és épületek kigyulladtak, több áldozat élve megégett. A kirgiz sebesülteket rokonaik nem mentették ki a lángok közül, a környékbeli kirgiz lakosság körében eluralkodott az erőszak. A kirgiz rendőrség és katonaság legmesszebbmenőkig visszaélt erejével, jelenlétük lehetetlenné tette a helyzet rendezését. [...] Karimov üzbég elnök felelősségteljesen kezelte a helyzetet: országa közvetlen érdekeit szem előtt tartva az üzbég-kirgiz határok lezárása mellett döntött. [...]

Elfogult

A városba érkező kirgiz csapatokat több száz fanatizált üzbég rohanta le, akik a kétségbeesett kirgiz lakosságra is rátámadtak, a kirgiz gazdákat lemészárolták. A gyilkosságokat ijesztő kegyetlenséggel hajtották végre: az utcákon álló járműveket és épületeket felgyújtották, több áldozatot rémült rokonaik szeme láttára élve megégették, megakadályozva, hogy a kirgiz sebesülteket rokonaik kimentsék a lángok közül. A környékbeli kirgiz lakosságon eluralkodott a rettegés. A kirgiz rendőrség és katonaság fáradhatatlanul kitartott, de jelenlétük nem segítette a helyzet rendezését. [...] Karimov üzbég elnök felelőtlenül kihasználta a helyzetet: országa közvetlen érdekeit szem előtt tartva az üzbég-kirgiz határok lezárása mellett döntött. [...]

A területi viták rendezése a kirgiz érdekeknek kedvezően zárult, de az etnikai konfliktusoknak köszönhetően továbbra is instabilitás jellemzi a térséget.